

ZEVÂVÎ

Cemâleddin ez-Zevâvî getirildi. Bu görevinden ayrıldıktan sonra Dimaşk'ta 8 Receb 681 (12 Ekim 1282) tarihinde vefatına kadar tedrîs ve iftâ faaliyetlerine devam etti. Cenaze namazına Sultan Kalavun'un Şam nâibi Lâçin'in yanı sıra çeşitli kesimlerden büyük bir kalabalık katıldı. Şam'ın Bâbüssağır Kabristanı'na defnedilen Zevâvî'nin kabri zamanla ziyaretgâh haline geldi. İbnü'l-Cezerî hocası İbnü'l-Lebbân ile birlikte onun kabrini ziyaret ettiğini söyler (*Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 349). Alçak gönüllülüğü ve zâhidliğiyle bilinen Zevâvî ilmiyle amel eder, emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker konusunda titiz davranırdı. Muhtaçlara yardım elini uzatır, toplumdaki mevkîine ve saygın kişiliğine rağmen özel işlerini kendisi görmeye çalışır, çarşı alışverişlerini kendi yapar, eşyasını kendi taşırdı.

Zevâvî'nin günümüze ulaşan tek eseri *et-Tenbîhât 'alâ ma'rifeti mâ yahfâ mine'l-vukûfât* adını taşır. İbnü'l-Cezerî'nin semâ yoluyla hocası İbnü's-Sellâr Abdülvehhâb b. Yûsuf'tan, onun da aynı şekilde Ahmed el-Harrânî'den okuduğunu belirttiği eser (a.g.e., I, 348), kaynaklarda *Kitâbü'l-Vakf ve'l-ibtidâ'* adıyla geçen (a.g.e., I, 68) eserle aynı olup (Ömer Yûsuf Abdülganî Hamdân, sy. 5 [1429], s. 406) çeşitli yazma nüshaları mevcuttur (Riyad Merkezül-Melik Faysal li'l-buhûs ve'd-dirâsâtü'l-İslâmiyye, nr. 2694-4-F; Kahire Dârü'l-kütübü'l-Mısriyye, nr. 103 [Tefsir M]). Eserin ayrıca iki farklı isimle kaydedilen nüshaları bulunmaktadır: *Kitâb fi'l-vukûfi'l-ğaribe fi'l-Kur'âni'l-Kerîm ve me's-tehera fihi'l-hilâl beyn muşannifihâ (el-Fihrisü's-şâmil, I, 77 ve Kitâbü'l-Vakf, Berlin Ktp., I/217, nr. 11/570). Abdüsselâm Miftâh Muhammed el-Futaysî eser hakkında yüksek lisans tezi hazırlamıştır (et-Tenbîhât 'alâ ma'rifeti mâ yahfâ mine'l-vukûfât: Tahkîku mahtûtin li's-Şeyh 'Abdisselâm b. 'Alî ez-Zevâvî, 2006, Câmiatü Ömer el-Muhtâr [Beyzâ / Libya]). Eserin Ahmed Receb Ahmed Ebû Sâlim tarafından tahkik edilip neşre hazırlandığı da belirtilmektedir (http://www.ahlalhdeth.com/vb/showthread.php?t=232880). Zevâvî'nin Kur'an'daki âyetlerin sayısına dair bir eserinden daha söz edilmekteyse de (Zehebi, *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, III, 1350) bunun günümüze ulaşip ulaşmadığı bilinmemektedir.*

BİBLİYOGRAFYA :

Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, III, 155; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 197; İbnü's-Sukâi, *Tâli Kitâbi Vefeyâtü'l-a'yân* (nşr. ve trc. J. Sublet), Dimaşk 1974, s. 105-106; Yûnîni, *Zeylû Mir'âti'z-zamân*, Haydarâbâd 1380/1961, IV, 173-174; Ahmed b. Ab-

dülvehhâb en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb* (nşr. Müfid M. Kumeyha v.dğr.), Beyrut 1424/2004, XXX, 79, 139; XXXI, 61-62; Zehebi, *Ma'rifetü'l-kurrâ'* (Altıkulaç), III, 1207-1208, 1350-1352; a.mf., *el-Mu'în fi tabakâti'l-muḥaddîşin* (nşr. Hemmâm Abdürrahîm Saîd), Amman 1404/1984, I, 217; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Beyrut 1982, V, 374; XIII, 264, 300, 305; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 67-68, 348-349, 539; II, 141, 186; *el-Fihrisü's-şâmil: el-Kur'ân ve 'ulûmüh, et-tecvîd*, Amman 1405/1985, I, 77; Ömer Yûsuf Abdülganî Hamdân, "İlâmü ehli'l-beşâ'ir bimâ ev-redehü İbnü'l-Cezerî mine'l-künûz ve'z-zeḥâ'ir (Delîlün müfehresün li-kütübü 'ulûmi'l-Kur'ân el-vâride fi Ğâyetü'n-Nihâye)", *Mecelletü Ma'hedi'l-İmâmi's-Şâtibi li'd-dirâsâti'l-Kur'âniyye*, sy. 5, Cidde 1429/2008, s. 406-407.

ADEM YERİNDE

ZEVCE

(bk. KOCA).

ZEVCAÛT-ı TÂHİRÂT

(bk. ÜMMEHÂTÜ'L-MÜ'MİNİN).

ZEVCE

(الزوجة)

Sözlükte **zevc** kelimesi "çift, çiftin teki, eş, karı" anlamına gelmektedir. Kocadan ayırt edilmesi bakımından evli kadına **zevce** denilmişse de her ikisi için zevc kelimesinin kullanılması dil bakımından daha fahiş bulunmuştur. Kur'an-ı Kerim'de karı ve koca için zevc (meselâ el-Bakara 2/35, 102, 230; en-Nisâ 4/1, 20; ez-Zümer 39/6; el-Mücâdile 58/1), ikisini ifade etmek için **zevceyn** (en-Necm 53/45; el-Kiyâme 75/39), çoğul sığasıyla **ezvâc** (el-Bakara 2/25, 232, 234, 240) kelimeleri yer almaktadır. Hadislerde zevc, zevce ve ezvâc yukarıdaki anlamlarıyla yaygın biçimde geçmektedir (Wensinck, *el-Mu'cem*, "zvc" md.). Ayrıca "zvc" kökünden türeyen birçok kelime âyet ve hadislerde evlilik anlamında kullanılmaktadır (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "zvc" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "zvc" md.). Kur'an'da **halîlenin** çoğulu **halâil** ayrıca **im-rae** ve **nisâ** gibi kelimeler de zevce / zevceler anlamlarında geçmektedir (en-Nisâ 4/23, 128; el-Ahzâb 33/30).

Evlenecek olan zevce adayında şu özelliklerin aranması İslâm âlimlerince müstehap görülmüştür: 1. Dindarlık. "Bir kadının malı, güzelliği, asaleti veya dindarlığı için evlenilir; sen dindar olanı seç" hadisi (Buhârî, "Nikâh", 15) bu hususu ifade eder. 2. Doğurganlık. Bu özelliğe de, "Ca-

na yakın ve doğurgan eşlerle evlenin; zira ben kıyamet gününde sizin çokluğunuzla diğer peygamberlere karşı övüneceğim" hadisinde (*Müsned*, III, 245) dikkat çekilmiştir. 3. Asalet. "Nesliniz için hayırlı olanı arayın; denk olanla evlenin ve onlarla evlendirin" hadisi (İbn Mâce, "Nikâh", 46) bu konuda delil gösterilir. 4. Güzellik. Güzellik eşler arasındaki sevgiyi artırır. "Müminin Allah korkusundan sonra elde edeceği en iyi şey sâlih bir eştir; ondan bir şey istediğinde itaat eder, ona baktığında içi açılır, ona yemin verdiğinde yerine getirir, onun yanında değilken kendisini ve çocuklarını korur" hadisi de (İbn Mâce, "Nikâh", 5) bu hususa işaret eder. Evlilik sürekli birliktelik olduğundan genel anlamda geçimsizliğe yol açan davranışlardan sakınması ve evliliğin devamlılığını sağlayacak özelliklerin tercih edilmesi tavsiye edilmiştir. Kız çocukları da evlenirken kocasını seçme hakkına sahiptir. Velisi tarafından görüşüne başvurulduğunda bákire kızın rızasını gösterecek şekilde susması yeterli görülürken dul kadının sözlü beyanda bulunması şart sayılmıştır. Velâyeti altındaki kızı / kadını evlendirirken velinin dindar ve ahlâklı olan adayı seçmeye ihtimam göstermesi gerekir.

Evlilik akdi sahih şekilde tamamlanınca eşler arasında hukuk düzeninin belirlediği karşılıklı hak ve yükümlülükler doğar. Eşler arasında cinsî açıdan helâl olması, mirasçılık, hurmet-i musâhere, doğan çocuğun nesebinin sahih olması, mehir, nafaka ve süknâ hakkı gibi hukukî ve malî sonuçların yanı sıra iyi geçinme, birbirine saygı ve sevgi gösterme, birbirinin güvenini sarsacak davranışlardan sakınma, aile birliğinin korunması için çaba gösterme gibi ahlâkî niteliği ağır basan hak ve sorumluluklar da söz konusudur. Klasik literatürde kadının kocasına karşı yükümlülükleri arasında normal ve meşrû (mâruf) olan hususlarda ona itaat etmek, ev ve aile hayatında huzurun devamı için gerekli özeni göstermek ve ihtiyaçlarını karşılamak, kocasının malını israf etmemek, kanaatkâr olmak, çocukların bakımı, terbiyesi ve gözetiminde kocasıyla birlikte üzerine düşen görevleri yerine getirmek, kocasının akrabalarına iyi davranmak gibi hususlar sayılır ve kocanın da karısına karşı bunlara denk yükümlülüklerinden söz edilir. Nitekim eşlerin genel olarak birbirlerinin haklarına riayet etmeleri, sorumluluklarını yerine getirmeleri, birbirlerinin dünya ve âhîret işlerinin salâhi için yardımlaşmaları ve fedakârlıkta bulunmaları üstlendikleri emanete riayetin bir parçası görülmüştür.

"Hanımlarınıza karşı iyi davranın" meâlindeki âyetle (en-Nisâ 4/19), "Sizin en iyileriniz hanımlarına karşı en güzel ahlâkla davrananlarınızdır" hadisi (Tirmizî, "Rađâ", 11) ve, "Kadınların kocalarına karşı yükümlülükleri kadar onların üzerinde meşrû hakları da vardır" âyetiyle (el-Bakara 2/228), "Hepiniz yöneticisiniz ve hepiniz yönettiklerinden sorumlusunuz" hadisi (Müslim, "İmâre", 20) bu hususlara işaret eder. Zevcenin mirastaki payı âyetle belirlenmiş (en-Nisâ 4/12), bu sebeple her durumda mirastan pay alan ashâb-ı ferâizden sayılmıştır. Çocuğu olmayan zevce mirastan dörtte bir, çocuğu olan ise sekizde bir pay alır. Zevce birden fazla ise her iki durumda belirlenen payı aralarında eşit biçimde bölüşürler. Ceza hukuku bakımından kocasının malından çalan zevceye hırsızlık haddi uygulanmaz. Muhakeme hukuku yönünden zevcenin kocası lehine şahitliği geçerlidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-ʿArab, "zvc" md.; *Müsned*, III, 245; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 18; Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî, *el-Mişbâhu'l-münir*, Beyrut 1987, s. 98-99; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, III, 188-189; Şemseddin er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, Beyrut 1404/1984, VI, 180, 184-185, 228, 334-335; Buhûti, *Keşşâf-ı'l-kunâf*, V, 128; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiye ʿale's-Şerhi'l-kebir*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), II, 302; Hilmi Ergüney, *Türk Hukukunda Lûgat ve Istihlaklar*, İstanbul 1973, s. 501-502; "Zevce", *Mv.F*, XXIV, 60-66.

MEHMET BOYNUKALIN

ZEVİ'İ-ERHÂM

(ذوی الأرحام)

Ölenin ashâb-ı ferâiz ve asabe dışındaki kan hısımları.

Sözlükte "rahim veya neseb bağıyla birbirine bağı akrabalar" anlamındaki **zevi'l-erhâm** (tekili zü'r-rahim / zî-rahim) terkihi, İslâm miras hukukunda ashâb-ı ferâizle asabe gruplarına dahil olmayan kan hısımlarını ifade eder. Meselâ anne tarafından dedeler, kızın çocukları, yeğenler, dayı, teyze, hala, anne bir amca bu grupta yer alır. Bunların çoğu, kişinin annesi veya kızı yoluyla kan bağı bulunan akrabalarından oluşmakla birlikte hala gibi erkek tarafından bazı akrabaları da içerir. Fıkıhta yerleşik kurala göre ölenin önce ashâb-ı ferâiz grubundaki akrabaları paylarını alır, geri kalan mirası asabeyi teşkil eden vârisler paylaşır. Bu iki gruptan bir vâris bulunmadığı takdirde zevi'l-erhâmın mirasçı olup olamayacağı meselesi fıkıhta, kökeni sahâbe dönemine kadar uzanan ge-

niş bir tartışma konusudur. Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Abbas ve diğer bazı fakih sahâbiler zevi'l-erhâmın miras alabileceğini savunurken Zeyd b. Sâbit ve bazı sahâbiler mirasçı olamayacakları, ölenin pay sahibi ve asabe sınıfından hiç mirasçısı bulunmazsa terekenin beytümâl kalacağı kanaatindedirler. Bu görüş ayrılığına bağlı olarak Hanefî ve Hanbelî mezhepleriyle diğer bazı fakihlere göre zikredilen iki grupta mirasçı bulunmadığında miras zevi'l-erhâm grubunda yer alan hısımlara kalır. Mâlikî ve Şâfiî mezheplerinin meşhur görüşüne göre miras zevi'l-erhâma verilmez, beytümâle kalır. Zâhirîler ise zevi'l-erhâmın fakir olması durumunda miras alabileceği görüşünü benimsemiştir.

Ebû Hanîfe ile Ahmed b. Hanbel gibi zevi'l-erhâmın mirasçı olacağı fikrini kabul eden fakihler, "Aralarında rahim bağı bulunanlar Allah'ın hükmüne göre birbirlerine daha yakındır" âyeti (el-Enfâl 8/75) ve benzeri âyetlerle (meselâ bk. en-Nisâ 4/7) bazı hadisleri ve sahâbe uygulamasını delil getirirler. Hz. Ömer, dayısından başka yakın akraba bırakmadan vefat eden bir kişinin dayısını mirasçı yapmış ve bu kararını Hz. Peygamber'in, "Allah ve resulü mevlâsi bulunmayanın mevlâsıdır. Vârisi olmayan dayısı vâris olur" sözüne dayanmıştır (*Müsned*, I, 28; ayrıca bk. Ebû Dâvûd, "Ferâiz", 8; Tirmizî, "Ferâiz", 12; İbn Mâce, "Diyât", 7, "Ferâiz", 9; Dârimî, "Ferâiz", 38). Miras zevi'l-erhâma verilmeyip beytümâle intikal ettirilirse bu takdirde terekeye bütün müslümanlar sahip olacaktır. Halbuki zevi'l-erhâm, müslümanlık yanında hısımlık bakımından da terekeye sahip olmaya daha lâyıktır (İbn Kudâme, IX, 83-85; M. Ebû Zehre, s. 217-221).

Zeyd b. Sâbit'in görüşünü benimseyen İmam Mâlik ve İmam Şâfiî gibi fakihler ise kimlerin ne ölçüde mirasçı olacağını naslarla belirlediğini, buna bir ilâvede bulunulamayacağını, zikredilen âyetlerin mücmel olduğunu, bu mücmel ifadelerin diğer miras âyetleriyle beyan edildiğini, ayrıca Hz. Peygamber'den hala ve teyzelere mirastan pay ayrıldığı yolunda bir rivayetin gelmediğini ileri sürerler. İmam Mâlik ve İmam Şâfiî payları verildikten sonra artan miktarın pay sahiplerine iade edilmeyeceği, beytümâle intikal ettirileceği görüşündedir. Hanefî ve Hanbelîler'e göre hala ve teyzenin mirastan pay alamayacağı yolundaki rivayet pay sahibi ve asabe grubundan mirasçıların bulunması durumuyla ilgilidir. İmam Şâfiî ve İmam Mâlik'in bu görüşlerine rağmen bir kısım Mâ-

likî ve Şâfiî fakihleri III. (IX.) yüzyıldan itibaren beytümâlin nizamının bozulduğu gerekçesiyle terekenin beytümâl yerine zevi'l-erhâma verilmesinin daha uygun olacağı görüşünü benimsemiş ve bu kanaat her iki mezhepte tercih edilen görüş haline gelmiştir (Hatîb eş-Şirbînî, III, 12; Desûkî, IV, 468; M. Ebû Zehre, s. 219). Dolayısıyla tarihî uygulamada bütün mezheplerin zevi'l-erhâmın mirasçılığında ittifak ettikleri, ancak hangi ölçü ve usullerle mirasçı olacakları konusunda görüş ayrılığına düştükleri söylenebilir.

Zevi'l-erhâmın mirasçılığıyla ilgili şu üç hususta ittifak edilmiştir: 1. Zevi'l-erhâmın mirasçı olabilmesi için karı veya koca dışında ashâb-ı ferâizden ve asabe sınıfından hiçbir mirasçı bulunmamalıdır. 2. Ashâb-ı ferâizden olan karı veya koca zevi'l-erhâmın mirasçılığına engel olmaz. 3. Zevi'l-erhâm sınıfından bir tek mirasçı varsa terekenin tamamına vâris olur; karı veya koca ile birlikte bulunuyorsa ondan artanı alır. Zevi'l-erhâm grubundaki akrabalar ölene yakınlıkları bakımından dört sınıfa ayrılmıştır: 1. Fürû. Kızın çocukları ve torunları ile oğlun kızının çocukları ve torunları gibi. 2. Usul. Ölenin anne tarafından dedeleri ve nineleridir. 3. Yeğenler. Ölenin öz, baba bir veya anne bir kız kardeş çocuklarıyla öz, baba bir veya anne bir erkek kardeş kızları ve bunların çocukları, anne bir kardeşlerin erkek oğulları. 4. Ölenin dede ve ninelerine nisbet edilen zevi'l-erhâm. Öz, baba bir veya anne bir halalar, anne bir amcalar, öz, baba bir ya da anne bir dayı ve teyzeler gibi. Bir sınıftan veya çeşitli sınıflardan zevi'l-erhâmın mirasçılığında hangi ölçütün kullanılacağı hususunda üç yaklaşım ortaya çıkmıştır. Birinci yaklaşımı benimseyen ve "ehl-i rahim" denilen gruba göre ölene akraba olmak zevi'l-erhâmın mirasçılığında tek başına yeterli bir ölçüdür. Bütün akrabalar yakınlık derecesi ve kadın-erkek farkı gözetilmeden terekeye eşit oranda ortak olur. Fazla taraftar bulmayan bu görüşün temsilcileri Hasan b. Meysere ve Nüh b. Zirâh'tır. Bunlara göre zevi'l-erhâm sınıfından mirasçı olanlar hepsinin ortaklaşa sahip olduğu bir sıfat sebebiyle mirasçı olmaktadır. Dolayısıyla aralarında ölene yakınlık veya uzaklıklarının, kadın veya erkek olmalarının bir önemi olmamalıdır (Kışkî, s. 193; Cübûrî, s. 202). İkinci yaklaşımı benimseyen ve zî-rahim akrabayı ölene bağlayan kişi yerine koyduklarından "ehl-i tenzîl" adı verilen grubun temsilcileri Alkame b. Kays, Şa'bi, Mesrûk b. Ecda' ve Ha-